

PÕLLUMAJANDUSMINISTER

KÄSKKIRI

Tallinn

20 . veebruar 2009 nr 42

Episootia riskianalüüsi kinnitamine

Käskkiri kehtestatakse "Hädaolukorraks valmisoleku seaduse" § 7 lõike 1 punkti 1 alusel.

1. Kinnitan episootia riskianalüüsi (lisatud).
2. Tunnistan kehtetuks põllumajandusministri 19. detsembri 2007. a käskkirja nr 246 "Põllumajandusministeeriumi valitsemisalas esineda võivate hädaolukordade riskianalüüsi kinnitamine".

Saata: Keskkonnaministeerium, Siseministeerium, Sotsiaalministeerium,
Tervisekaitseinspeksioon, Veterinaar- ja Toiduamet, finantsosakond, toidu- ja
veterinaarosakond, õigusosakond, kantsleri vanemabi asendaja Kärt Klein.

Helir-Valdor Seeder

09.01502

Põllumajandusministri
20. veebruaril 2009. a käskkirja nr 42
lisa

EPISOOTIA RISKIANALÜÜS

09 01503

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. MÕISTED	5
2. OLUDE KIRJELDAMINE	6
3. OHTUDE KIRJELDAMINE	8
5. TAGAJÄRGEDELE ANTAV HINNANG	11
6. RISKIKLASSI MÄÄRATLEMINE	13
7. HÄDAOLUKORDA ENNETAVAD JA TAGAJÄRGI LEEVENDAVAD MEETMED..	14
KOKKUVÕTE EHK RISKIANKEET	16
RISKE VÄHENDAVAD TEGEVUSED	18

SISSEJUHATUS

Episootia riskianalüüs on koostatud eesmärgiga välja selgitada ja hinnata episootia tekkimise tõenäosust, tagajärgede ulatust ning kavandada hädaolukorda ennetavad ja tagajärgi leevendavad meetmed.

Riskianalüüsi tegemisel lähtutakse "Hädaolukorraks valmisoleku seaduse" § 7 lõike 1 punktist 1 ning Vabariigi Valitsuse kriisikomisjoni 24. septembri 2008. a otsusega heaks kiidetud "Hädaolukorra riskianalüüsi koostamise meetodika" põhimõtetest. Vastavalt meetodikale on episootia riskianalüüsi koostamise juhtministeerium Põllumajandusministeerium ning kaasatavad Keskkonnaministeerium ja Sotsiaalministeerium, riskianalüüsi koostamisel osalesid ka Tervisekaitseinspeksiooni ja Veterinaar- ja Toiduameti eksperdid.

Riskianalüüsi tulemused võetakse aluseks hädaolukordade lahendamise kavade ja arengusuundade väljatöötamisel, eelarve koostamisel ning hädaolukorraks valmisoleku alase koolituse korraldamisel. Tulenevalt "Hädaolukorraks valmisoleku seaduse" § 8 lõikest 2 arvestatakse riskianalüüsi tulemusi ministeeriumi eelarve koostamisel ja ministeeriumi valitsemisala arengu kavandamisel. Riskianalüüsi kaudu saadav teave on sisendiks valmisoleku planeerimisele, sh võimaliku hädaolukorra lahendamiseks ressurside tagamisele.

Riskianalüüsi tegemisel on lähtutud ligikaudse analüüsi meetodist. Selle tulemusena ei ole laskutud riskianalüüsi koostamisel üksikasjadesse, vaid on piiratud episootia toimumise tõenäosuse määramisega ning nende esinemise korral tagajärgedele ligikaudse hinnangu andmisega. Ligikaudse analüüsi tulemuseks on esineda võiva hädaolukorra ja seda põhjustavate ohtude tuvastamine, esineda võiva hädaolukorra toimumise tõenäosuse määramine ja tagajärgede ligikaudne hindamine koos riske vähendavate meetmete üldise kirjeldusega.

1. MÕISTED

1.1 Hädaolukord - sündmus või sündmuste ahel, mis ohustab inimeste elu ja tervist, riigi julgeolekut, elutähtsa valdkonna toimimist, kahjustab oluliselt keskkonda või millega kaasneb ulatuslik majanduslik kahju ning mille lahendamiseks on vajalik Vabariigi Valitsuse, valitsusasutuste ning kohalike omavalitsuste kooskõlastatud tegevus.

1.2 Risk - hädaolukorra tekkimise tõenäosus teatud aja vältel koos sellest tulenevate tagajärgedega mis ohustavad inimeste elu ja tervist, riigi julgeolekut, elutähtsaid valdkondi, keskkonda ja vara.

1.3 Riski vähendavad meetmed - hädaolukorda vältivad või hädaolukorra tagajärgi leevendavad tegevused, mis suurendavad hädaolukorraks valmisoleku võimekust.

1.4 Riskiklass – hädaolukorra tähtsust tähistav numbri ja tähe kombinatsioon, mis näitab hädaolukorra tekke tõenäosust ja selle tagajärgede raskusastet ning mille abil on võimalik hädaolukorrad järjestada.

1.5 Riskide maandamine – hädaolukorda vältivate ja hädaolukorra tagajärgi leevendavate meetmete rakendamine.

1.6 Riskimaandamisplaan – hädaolukorda vältivate ja hädaolukorra tagajärgi leevendavate meetmete kava, kus on välja toodud hädaolukorda ennetavad ja valmisolekut suurendavad ministeeriumi valitsemisala tegevused aastate lõikes koos maksumusega.

1.7 Episootia – loomataudi ulatuslik ja kiire levik, mis põhjustab loomade ulatuslikku haigestumist ja suremust ning millega kaasneb suur majanduslik kahju, samuti sellise loomataudi ulatuslik levik, mis võib ohustada inimese elu ja tervist või kahjustada looduskeskkonda.

2. OLUDE KIRJELDAMINE

2.1 Loomataudideks loetakse bioloogiliste haigustekitajate poolt tekitatud haigusi, mis võivad kas otsese kontakti või vahendajate abil kanduda ühelt loomalt teisele, loomalt inimesele või vastupidi. „Loomatauditõrje seaduse“ tähenduses loetakse loomataudiks ka selline loomade massiline haigestumine, mida põhjustaval teguril puudub omadus üle kanduda. Loomatudi loetakse eriti ohtlikuks, kui selle tekitajal on omadus kiiresti levida loomapopulatsioonis, põhjustades loomade ulatuslikku haigestumist ning suurt suremust. Eriti ohtlikuks loetakse ka selliseid loomataude, mis kujutavad ohtu inimese elule ja tervisele. Kuna eriti ohtlikel loomataudidel on omadus kiiresti levida, on nende laialdasest levikust tihti haaratud mitu riiki.

2.2 Eriti ohtlikke loomataude, millede levik Eestisse ei ole kliimatiliste tingimuste tõttu välistatud, on kokku 17¹, näiteks kõrge patogeensusega lindude gripp (ehk lindude klassikaline katk), samuti suu- ja sõrataud; Newcastle haigus ehk lindude aasia katk; veiste katk; sigade klassikaline katk; sigade vesikulaarhaigus jne. Maailmas on riike (nt Kagu-Aasias asuvad riigid), kus loomataudid ja toidutekkelised haiguspuhangud on igapäevane probleem, kuid samas ei ole Eestil sellise probleemiga senini veel väga suuri kokkupuuteid olnud. Põhjustavad ohud võivad olla samad, kuid nende tõenäosus tulenevalt kultuuriruumist on erinev. Eriti ohtliku loomataudiga kaasneb suur majanduslik kahju seoses loomade suure surevuse, haiguse tõrjeks vajalike meetmete rakendamise ja kaubanduslike piirangute seadmisega ning piirangute tõttu võib olla häiritud elanikkonna varustamine toiduga. Olenevalt esinevast loomataudist võivad samuti tuleneda piirangud toidu kasutamisele seoses inimesele haigustekitaja ülekandumise ohu tõttu.

2.3 Kuigi teised loomataudid nii kiiresti ja kontrollimatult ei levi, võivad need põhjustada siiski olulist kahju loomakasvatusele toodangulanguse, sigivuse languse ja muude kaudsete tegurite tõttu. Sellised loomataudid on näiteks ka Eestis esinenud ja ka praegu siin-seal välja lõövad loomataudid nagu siberi katk, marutaud, brutselloos, trihhinelloos, veiste tuberkuloos ja veiste leukoos. Kõige suurema tõenäosusega võivad hädaolukorra tekitada eriti ohtlike loomataudide hulka kuuluvad haigused.

2.4 Loomataudi Eestisse levimise võimaluse vähendamiseks rakendatakse ennetavaid meetmeid, milleks on loomatervishoiulase staatuse programmi pidev jälgimine ning loomade ja loomsete saaduste sissevedu Eestisse loomataudivabast riigist või selle piirkonnast või sisseveetava kauba ohutust tagavate tingimuste täitmine. Veterinaarjärelevalveametnike ja volitatud veterinaararstide ülesandeks on ettevõtteid, kus tegeletakse loomakasvatusega (edaspidi *loomakasvatustevõtte*) pidevalt kontrollida ja loomatauditõrje programmi täita. Järgitakse „Loomatauditõrje seaduses“ ja selle alusel kehtestatud määrustes ning selle seaduse täitmiseks koostatud juhendmaterjalides (nt situatsioonplaanid) ja programmides (riiklik loomatauditõrje programm, mis näeb ette aastaks ennetavad meetmed ja mahud loomataudide ja loomaliikide kaupa, üldise Eesti nakkushaigustealase olukorra monitooringu, samuti ka vaksineerimiste ja loomakasvatustevõtete inspekteerimiste mahud) sätestatud kohustusi, mis võimaldab vähimagi kahtluse puhul rakendada tõhusaid meetmeid ohu ennetamiseks.

¹ Vabariigi Valitsuse 21. detsembri 1999. a määrus nr 393 „Eriti ohtlike loomataudide nimekirja kehtestamine”

2.5 Loomataudi kahtlusel ja puhkemisel juhindutakse loomatauditõrje eeskirjadest, mille on põllumajandusminister kehtestanud „Loomatauditõrje seaduse“ alusel. Loomatauditõrje eeskirjad on kohustuslikud täitmiseks kõigile loomapidajatele, loomsete saaduste käitlejatele, loomataudi levialal viibivatele isikutele, järelevalveametnikele, volitatud veterinaararstidele, tegevusluba omavatele veterinaararstidele ja veterinaarlaboratooriumidele ning teistele oma tööülesannete tõttu loomatauditõrjega seotud isikutele.

2.6 Kuigi loomataudi vältimiseks rakendatakse mitmeid meetmeid ning eriti ohtliku loomataudi esinemisel kehtestatakse taudipunktis selle loomataudi leviku piiramiseks nakatunud loomadele ja neilt pärinevatele saadustele karantiin, ei saa välistada loomataudi ulatuslikumat levikut. Kui eriti ohtliku loomataudi puhkemisel rakendatud tõrjemeetmed on piisavad ja haiguse levik suudetakse lokaliseerida, pole põhjust rääkida hädaolukorrast. Kui kehtestatud tõrjemeetmetest hoolimata toimub loomataudi edasine levik ning haiguse leviku piiramine ning tagajärgede likvideerimine on raskendatud ressursinappuse tõttu, on oht haiguse laialdasemaks levikuks ning ühtlasi ka hädaolukorraks.

2.7 Veterinaar- ja Toiduamet (edaspidi *VTA*) koostöös loomatauditõrje eeskirjades ja loomatauditõrje situatsioonplaanis kirjeldatud asutustega suudab efektiivselt rakendada tõrjemeetmeid, kui on väiksemaid puhanguid ka mitmes loomakasvatusevõttes (nakatunud ja nakatumiskahtlusega on erinevates ettevõtetes väiksem hulk loomi), kuid kui samaaegselt on erinevates loomakasvatusevõtetes nakatunud suur hulk loomi, võib tekkida loomataudi efektiivseks tõrjumiseks ressursipuudus, ning sellest tulenevalt suureneb omakorda oht loomataudi edasiseks levikuks.

2.8 Samuti on oht hädaolukorra tekkimiseks siis, kui ei suudeta efektiivselt piiri panna sellise loomataudi ulatuslikule levikule, mis ohustab inimeste tervist või on kandunud üle metsloomadele, põhjustades metsloomade suremist. Siis on põhjust rääkida hädaolukorrast. Metsloomade nakatumisega kaasneb omakorda suurem oht põllumajandusloomade nakatumiseks, sest loomataudi tõrjumine metsloomade populatsioonis on oluliselt raskem. Mõjutatud võib saada ka toiduainetööstus, mis on seotud loomsete saadustega ning elanikel võib olla raskusi teatud loomsete saaduste hankimisel.

2.9 Samuti ei saa välistada ka sellise loomataudi levimist Eesti territooriumile, mille tõrjeks pole valmistatud, kuna sellise loomataudi levikut Eestisse on peetud ebatõenäoliseks. Sellise haigusetekitaja levik võib olla võimalik näiteks viiruste suure muteerumisvõime tõttu, mis aitab viirustel kohaneda uute tingimustega. Kui sellisel loomataudil on omadus kiiresti levida, võib selle ootamatu levik Eestisse võtta kergesti ulatuslikud mõõtmed, juhul kui üldised loomatauditõrje meetmed ei ole konkreetse taudi tõrjeks piisavad.

2.10 Teiste Euroopa Liidu liikmesriikide kogemused näitavad, et kuigi igal aastal avastatakse erinevates Euroopa Liidu liikmesriikides mõni eriti ohtlik loomataud, siis enamjaolt suudetakse loomataudi levik lokaliseerida ning edasist levikut piirata või tõhustatakse vastava loomataudi avastamiseks kontrolli ning suudetakse uued kolded avastada piisavalt varakult, et takistada selle loomataudi edasist levikut. Samas näitavad teiste riikide kogemused ka seda, et olenemata ennetavatest meetmetest rakendamiseks, ei saa loomataudi ulatuslikku ja kiiret levikut välistada. Viimasest annab tunnistust näiteks suu- ja sõrataudi puhang 2001. a kui haigus levis eriti ulatuslikult Inglismaal, aga ka Prantsusmaal, Iirimaa ja Hollandis, põhjustades ainuüksi Inglismaal miljarditesse eurodesse ulatuvat majanduslikku kahju. Seega ei ole välistatud, et eriti ohtlik loomataud võib hoolimata tõrjemeetmete rakendamiseks, levida kiiresti ja ulatuslikult.

3. OHTUDE KIRJELDAMINE

Episootiat põhjustavateks ohtudeks on nakatunud loomade või loomsete saaduste sissevedu teisest riigist, haigustekitaja levik veovahendi, inimese, uluki, sööda, tuule jm vahendusel. Loomataudi riiki sissetoomise ohtu suurendavad leviva viiruse nakatamisvõime, taudi leviku kiirus ja ulatus naaberriikides ning riikides, millega meil on kaubanduslikud või turismialased otsesidemed.

3.1 . Nakatunud loomade või loomsete saaduste sissevedu teisest riigist

Vaatamata ennetavatele meetmetele ei ole loomataudi puhkemine välistatud. Loomade ja loomsete saaduste sissevedu Eestisse toimub ainult riigist või selle piirkonnast, mille epidemioloogiline olukord vastab Euroopa Liidus kehtivatele nõuetele. Loomade sissevedu toimub nõuetekohasust tõendava veterinaarsertifikaadi alusel. Sissevedu kolmandatest riikidest on lubatud vaid selleks ettenähtud piiripunkti kaudu. Impordi puhul suurendab oluliselt riski illegaalne import, mis on seni olnud põhiliseks loomataudi EÜ-sse sissetoomise allikaks. Mittenõuetekohaste loomade ja loomsete saaduste (nt loomataudi kahtlus) sisseveo keelab järelevalveametnik. Vabaks ringluseks sisseveetavaid loomi tuleb kindlaksmääratud ajavahemiku vältel pidada karja ülejäänud loomadest eraldi (profülaktiline karantiin), et selgitada diagnostiliste uurimistega välja loomade tervislik seisund ja teha veterinaarprofülaktilised menetlused.

3.2 Haigustekitaja levik veovahendi, inimese, uluki, sööda, tuule jm vahendusel

Risk on oluliselt suurenenud pärast liitumist Euroopa Liiduga (arvestades kaupade ja isikute vaba liikumise põhimõtteid). Põllumajandusloomade ja loomsete saaduste veoks peab kasutama selleks ettenähtud või kohandatud veovahendit. Haigeid või haiguskahtlasi loomi tuleb vedada eraldi veosena veterinaararsti kontrolli all. Vedaja peab tagama veovahendi puhastamise ja desinfitseerimise.

Loomapidaja on kohustatud rakendama meetmeid, et vältida kõrvalise isiku vaba sissepääsu loomakasvatushoonesse ja -rajatisse. Välisriigist saabunud isikul ei ole lubatud siseneda loomakasvatushoonesse ja -rajatisse enne 48 tunni möödumist alates Eestisse saabumisest.

Haigustunnustega metslooma avastamisest, samuti metslooma ründest tuleb kohe teavitada veterinaararsti.

Metslooma püüdmine ühest piirkonnast teise ümberasustamise või tehistingimustes pidamise eesmärgil ning metslooma ümberasustamine ühest piirkonnast teise on lubatud kooskõlas VTA-ga.

VTA pädevuses on sööda kontroll sööda tootmisel, töötlemisel ja sisseveol. Haigustekitajate keskkonda levimise vältimiseks loomataudi laboratoorse diagnoosimise ja haigustekitajate uurimisega tegelevast laboratooriumist on asjakohaste üksuste kohta kehtestatud ohutusnõuded.

3.3 Keskkonnasaastatus

Üheks VTA põhiülesandeks on kaitsta keskkonda loomapidamise ja loomataudidega kaasnevate kahjulike tegurite (nt haigustekitajad) eest. Ühelt poolt seisneb see loomapidamis- ja loomsete saaduste käitlemise nõuete täitmise järelevalves, teiselt poolt tekkinud saastatuse ja selle tagajärgede kõrvaldamise korraldamises.

3.4 Loomsete jäätmete käitlemine

Loomsete jäätmete käitlemise juures tõstab riski oluliselt nende mittenõuetekohane käitlemine. Loomsete jäätmete valdaja peab tagama enda valduses olevate loomsete jäätmete nõuetekohase käitlemise. Loomsed jäätmel tuleb üle anda käitlemiseks tunnustatud loomsete jäätmete käitlemise ettevõttesse või erandjuhtudel mätta selleks lubatud kohta.

Teatud ohtu kujutavad pikemat aega suletud ja puudulikult tähistatud matmispaigad. Õigusaktides sätestatud nõuetele vastava matmispaiga puhul on haigustekitaja leviku ja episootia oht minimaalne. Loomsete jäätmete matmispaik peab vastama keskkonnanouetele, et vältida haigustekitaja sattumist keskkonda ning selle kaudu loomade või inimesteni.

3.5 Loomanäitus, -võistlus, -laat ja -oksjon

Loomanäituse, -võistluse, -laada ja -oksjoni korraldamisel suureneb tavaolukorras risk eelkõige loomade nakatumiseks muude kui eriti ohtlike loomataudidega. Loomanäituse, -võistluse, -laada või -oksjoni korraldamiseks peab korraldajal olema korraldusluba, mis on kooskõlastatud selle VTA kohaliku asutusega, kelle järelevalvealal üritus toimub. Loomanäitusele, -võistlusele, -laadale või -oksjonile on lubatud tuua kliiniliselt terve ning õigusaktides sätestatud nõuetele vastav loom. Korraldaja on kohustatud tagama looma tervislikku seisundit ja veterinaarnoetele vastavust tõendava veterinaartõendi või sellega võrdsustatud dokumendi kontrolli. Looma viimisel tema alalisse asukohta peab loomapidaja tagama ennetusabinõude rakendamise nimetatud loomaga nakkushaiguse sissetoomise vältimiseks. Ennetavad meetmed vähendavad episootia ohtu oluliselt, kuid ei välista seda.

3.6 Terrorismiakt

Arvesse tuleb bioloogilise relva (haigustekitaja) kasutamine. Ohu korral tegutseb VTA oma pädevuse piires, juhindudes seaduses sätestatud tauditõrjealase tegevuse üldpõhimõtetest, eeskirjadest tulenevatest nõuetest ning seaduse täitmiseks koostatud juhendmaterjalidest (nt situatsioonplaanid).

3.7 Suure hulga loomade haigestumine või hukkumine õnnetusjuhtumi tagajärjel

Õnnetusjuhtumi tagajärjel võib tekkida olukord (nt loomade haigustele loomuliku vastupanuvõime langus), mis soodustab loomade haigestumist või mille tõttu hukkub suur hulk loomi (olles soodne pinnas haigustekitajate arenguks). Et vältida õnnetusjuhtumit, on loomapidaja kohustatud täitma loomade pidamise veterinaarnoudeid.

3.8 Keskkonnatingimused (nt loomade haigestumine ja hukkumine kuumuse tõttu)

Tulenevalt Eesti geograafilisest asendist ei ole keskkonnatingimustest tuleneva suure hulga loomade haigestumise või hukkumise oht suur.

3.9 Samuti võib hädaolukorra põhjustada sellise loomataudi levik Eesti territooriumile, mille eriti kiiret levikut pole peetud tõenäoliseks või mille levikut Eesti territooriumile on peetud ebatõenäoliseks ning mille tõrjumiseks võivad üldised loomatauditõrjemeetmed osutada ebapiisavaks.

4. TÕENÄOSUSE HINDAMINE

Kõige suuremaks ohuks eriti ohtliku loomataudi levimisel on nakatunud loomade või loomsete saaduste sissevedu teisest riigist ning haigustekitaja levik veovahendi, inimese, uluki, sööda, tuule jm vahendusel.

4.1 Kuigi rakendatakse ennetavaid meetmeid, ei saa välistada eriti ohtliku loomataudi levikut Eestis asuvasse loomakasvatusevõttesse. Kuna eriti ohtliku loomataudi levikust on tihti haaratud mitu riiki, siis ei saa tõenäosuse hindamisel arvestada vaid Eestis eriti ohtlike loomataudide esinemist, vaid arvesse tuleb võtta nii lähiriikide kui ka kogu Euroopa Liidu praktikat.

4.2 2008. a jooksul on olnud Euroopa Liidu liikmesriikides mitme eriti ohtliku loomataudi esinemist mitmetes erinevates liikmesriikides. Samuti on viimastel aastatel avastatud erinevates Euroopa riikides selliseid loomataude, mida konkreetses riigis varem avastatud pole, näiteks 2008. a avastati² esmakordselt Austrias, Rootsis ja Ungaris lammaste katarraalse palaviku ehk Bluetongue esinemine. 2007. a diagnoositi seda esmakordselt aga Tsehhis, Taanis, Hispaanias, Šveitsis ja Ühendkuningriigis, samuti avastati 2007. a esimest korda Prantsusmaal metslindudel kõrge patogeensusega lindude gripi viirus ning Portugalis sigade vesikulaarhaigus. Seega, olenemata ennetavatest meetmetest, on mitmetes riikides avastatud viimaste aastate jooksul sellise loomataudi esinemist, mida konkreetses riigis varem pole teatavasti olnud.

4.3 Viimane eriti ohtliku loomataudi puhang toimus Eestis 2007. a kahel korral, kui kahes loomakasvatusevõttes esines Newcastle haigust. 2006. a avastati aga nii mitmel pool Eestis kui ka Läti põhjaosas Newcastle haiguse esinemist metslindudel, Eestis tuvastati haiguse esinemist esmakordselt peale 1962. a esinenud puhangut ning Lätis diagnoositi haigus 2006. a esmakordselt. Rootsis tuvastati tõve esinemist 2006. ja 2005. aastal, Soome lõunarannikul aga mitmel pool 2008. aastal. Venemaal on haigust esinenud aastatel 2004-2008.

4.4 Sellise loomataudi, mis võib esineda ka metslindudel, levikul peetakse tõenäolisemaks nakkusallikaks tihti just rändlinde, lindude rändega seostatakse ka sellise eriti ohtliku loomataudi nagu kõrge patogeensusega lindude gripi levimist nt Euroopasse.

4.5 Kui 2000. aastal polnud suuremas osas Euroopas suu- ja sõrataudi esinenud (v. a Türgi, Kreeka ja Venemaa), siis 2001. a olid suu- ja sõrataudist haaratud nii Inglismaa, kus levik oli kõige ulatuslikum, kui ka Inglismaa lähiriigid Iirimaa, Prantsusmaa, Holland. Seega on eriti ohtliku loomataudi levikust haaratud tihti mitu riiki ning eriti ohtliku loomataudi ohuks tuleb lugeda juba loomataudi esinemist mõnes lähiriigis.

4.6 Tänu VTA heale ennetustööle, on Eesti siamaani suutnud hoida suhteliselt edukalt eriti ohtlikest loomataudidest vaba maa staatust. Kuigi 2007. a esines Newcastle haigust kahel korral, suudeti siiski taudi edasine levik peatada ning võimalikud suuremad kahjud ära hoida. Samas peab tõdema, et kui ajal, mil tegeleti Newcastle haiguse leviku tõkestamisega AS Tallegg Kulli farmis, oleks mõnes teises suuremas linnufarmis haiguse esinemine avastatud, siis oleks see tekitanud juba oluliselt raskema olukorra taudi edasise leviku piiramisel ning mida rohkem aega kulub taudikolde likvideerimiseks, seda suurem on ka võimalus taudi edasiseks levikuks.

² Andmed OIE (Rahvusvaheline Epissootiate Büroo) veebilehelt

4.7 Varasemalt on Eestis registreeritud eriti ohtlikku loomataudi esinemist loomakasvatustevõtetes kahel korral. Sigade klassikaline katk avastati 1994. a ühes seakasvatustevõttes, kuid siiski suudeti taudi edasisele levikule piir panna. Suu- ja sõrataudist olid aga 1982. a haaratud mitmed loomakasvatustevõtted Eestis.

4.8 Viimasel ajal oli Eestis lisaks Newcastle puhangutele ka kõrge patogeensusega lindude gripi oht, kui see taud avastati mitmest Eesti lähiriigist. Lammaste katarraalse palaviku levik on Euroopas viimastel aastatel väga suur. Samuti ei saa välistada loomataudi levikut metsloomade seas, mis võib esile kutsuda muutusi metsloomade populatsioonis. Näiteks põhjustas sigade klassikaline katk Leedus 1990. aastate alguses paljude metssigade haigestumise, mis põhjustas arvukuse muutusi sealses metssigade populatsioonis.

4.9 Kuivõrd eelnevast selgub, et ohtusid loomataudi levikuks on palju ja et mitmes Euroopa Liidu liikmesriigis on avastatud viimastel aastatel eriti ohtlike loomataudide esinemist ning et 2007. a esines Eestis kahel korral Newcastle haigust, siis arvestades nt 2001. a esinenud suu- ja sõrataudi puhangutega Suurbritannias, Iirimaal, Prantsusmaal ja Hollandis, mis võttis ulatuslikud mõõtmed, ei saa välistada eriti ohtliku loomataudi levimist ka Eestisse ning selle ulatuslikku levikut. Arvestades eelnevat on loomataudi ulatusliku leviku tõenäosus, mis võib põhjustada hädaolukorra, suur.

5. TAGAJÄRGEDELE ANTAV HINNANG

5.1 Inimese elule ja tervisele (raske)

Inimeste elu ja tervist võivad ohustada sellised loomataudid nagu näiteks kõrge patogeensusega lindude gripiviirus, marutaud, salmonelloos, brutselloos, trihhinelloos. Viimastel aastatel on maailmas palju muret tekitanud kõrge patogeensusega lindude gripp, kuna see eriti ohtlike loomataudide nimekirja kuuluv haigus on nakkav ka inimestele ning lõpeb tihti surmaga. Eestis küll õnneks haigust diagnoositud pole, kuid ulatuslikuma leviku puhul võivad olla tagajärjed rasked.

Inimesele surmaga lõppev haigus on ka marutaud. Viimastel aastatel on häid tulemusi andnud metsloomade marutaudivastane vaktsineerimine, mis on oluliselt vähendanud marutaudi levikut metsloomade seas, mis omakorda vähendab võimalust inimeste kokkupuuteks nimetatud haigusega.

Kõikidest loomataudi ennetavatest abinõudest ning toiduhügieeni nõuetest hoolimata esineb iga aasta nii Eestis kui ka mujal maailmas salmonelloosi haigestumisi. Kui enamjaolt piirduvad haigestumised ühe või mõne inimesega, siis on ette tulnud juhtumeid, kus haigestunud on kümneid inimesi. Näiteks 2007. a jooksul registreeriti inimestel kokku 428 salmonelloosijuhtu, millest üks lõppes surmaga. Mujalt maailmast on teada ka juhtumeid, kus haigusetekitajaga saastunud toidu tarbimise tagajärjel on nakatunud korraga sadu inimesi.

Seega võivad tagajärjed inimese elule ja tervisele olla rasked³, kuna nende haigusetekiitajate seas, mis võivad kanduda üle loomalt inimestele on nii selliseid haigusi, mis võivad lõppeda inimese surmaga kui ka selliseid haiguseid, mis võivad põhjustada korraga suure hulga inimeste haigestumist.

5.2 Varale (väga raske)

Loomataudi ulatusliku levikuga kaasneb alati majanduslik kahju, mis tuleneb haigete loomade hukkamisest, taudi edasise leviku tõkestamise ja ennetavate meetmete rakendamisest (nt ennetav vaksineerimine), kitsendustest loomade ja loomsete saadustega kauplemisele ning samuti jääb loomapidajatel tulu saamata. Kui nt Inglismaal 2001. aastal levinud suu- ja sõrataudi põhjustatud majanduslik kahju Inglismaale oli miljardeid eurosid, siis selline loomataudi ulatuslik levik Eestis võib põhjustada majanduslikku kahju sadu miljoneid kroone. Näiteks juba 2007. a toimunud Newcastle haiguse esinemine kahes kanafarmis põhjustas lindude hukkamisest põhjustatud otsest majanduslikku kahju kokku umbes 25 miljonit krooni, millele lisandusid ennetava vaksineerimisega seotud kulud ning loomapidajate saamata jäänud tulu ning muud kaudsed kulud. Näiteks 2007. a avastati Poolas mitmel pool kõrge patogeensusega lindude gripi esinemine, mistõttu hukati ligi 600 000 lindu, mis on oluliselt rohkem, kui lindude arv, mis tuli hukata 2007. a Newcastle tõve esinemise tõttu Eestis, seega võib eeldada, et ka majanduslikud kahjud olid oluliselt suuremad.

Seega võib loomataudi ulatusliku levikuga kaasnev majanduslik kahju olla väga raske⁴.

5.3 Keskkonnale (raske)

Loomataudid võivad ohustada ka metsloomade populatsioonide arvukust. Suuremat kahju võivad loomataudid metsloomade populatsioonis põhjustada eelkõige sel juhul, kui teatud põhjustel on loomade tervislik seisund juba varasemalt halvenenud. Sõralisi ohustab näiteks suu- ja sõrataud, mis võib oluliselt mõjutada haigusele vastuvõtlike uluksõraliste arvukust. Metssigadele võib ohuks kujuneda sigade klassikaline katk. 2003-2006.a uuringute järgi on 57% metssigadest nakatunud kopsupihtlasega. Kopsupihtlaste munades säilivad elujõulisena mitmed viirushaigused, k.a sigade klassikalise katku viirus. Kuna Eestis on varasemalt registreeritud sigade klassikalist katku esinemist, siis ei saa välistada ka selle levikut metsloomade hulgas.

Ebasoodsate tingimuste kokkulangemisel võib eriti ohtliku loomataudi levik oluliselt vähendada haigusele vastuvõtliku loomaliigi arvukust ning tagajärjed loomapopulatsioonide arvukusele võivad olla rasked⁵.

³ Vastavalt hädaolukorra riskianalüüsi koostamise metoodikale loetakse tagajärgi inimese elule ja tervisele raskeks, kui on üksikud hukkunud, raskelt kannatanuid, kes vajavad kohest haiglaravi 31-170, kannatanute arv ületab piirkondliku tervishoiuressursi võimalused (v.a Tallinn), vajalik teiste piirkondade ressursi kaasamine.

⁴ Vastavalt hädaolukorra riskianalüüsi koostamise metoodikale loetakse tagajärgi varale väga raskeks, kui kahju on 200-799 miljonit krooni.

⁵ Vastavalt hädaolukorra riskianalüüsi koostamise metoodikale loetakse tagajärgi looduskeskkonnale raskeks, kui toimuvad muutused ühe või mitme liigi isendite arvukuses ja ökosüsteemi talitlemises. Eelneva olukorra taastamine ei ole võimalik ilma inimese sekkumiseta.

5.4 Elutähtsa teenuse toimimisele (raske)

Episootia võib avaldada mõju toiduga varustamisele. Kui tegemist on haigusepuhanguga, mistõttu võib haigus loomsete saaduste söömisega kanduda edasi inimesele, siis on oluliselt ohustatud loomsete saaduste kättesaadavus, kuna saastunud ning saastumiskahtlane toit tuleb viivitamatult käibelt kõrvaldada. Eelkõige võib episootia avaldada mõju kodumaiste loomsete saaduste kättesaadavusele, kuid vähenenud kodumaist toodangut on tihti võimalik kompenseerida importi suurendades. Isegi kui tegu on piiriülese haigusepuhanguga, siis loomsete saaduste sissevedu Eestisse toimub piisavalt paljudest riikidest, et teatud osa on võimalik kompenseerida sisseveoga taudiwabadest piirkondadest. Enim probleeme võib tekitada sellise loomataudi levik, mis võib ulatuslikult nakatada veiseid, sest kui lihasaaduste tooraine saamiseks on rohkem võimalusi (nii erinevat liiki linnu kui ka loomaliha, samuti on võimalik lihatoodete tarbimise vähenemine asendada kalatoodete tarbimise suurendamisega), ning lihatoodete kasutamise ajutine vähenemine toidus ei põhjusta olulisi probleeme, siis piimasaadused on lühiajalises kontekstis toidus oluliselt tähtsamad ning loomatudi puhkemisel võib toiduainetega varustamise toimimisele lugeda suurimaks ohuks just seda, kui on häiritud elanikkonna varustamine piimatoodetega.

Võimalik on ka loomsete saaduste vältimine tarbijate hulgas teadmatuse ja hirmu tõttu ning samuti loomsete saaduste kättesaadavuse vähenemine, mis võib küll ulatusliku loomataudi levikuga tuua kaasa mõningaid häireid toiduga varustamisel, kuid mitte sel määral, et toiduainetega varustamine oleks tõsiselt ohustatud.

Episootia võib ohustada mõnda toiduaine gruppi sel määral, et ettevõtetes tuleb alternatiivse meetmena kasutusele võtta näiteks impordi suurendamine, kuna vastasel juhul tekiks käitlejatel olulisi probleeme elanikkonna toiduga varustamisel, siis võib episootia mõju toiduainetega varustamisele olla raskete tagajärgedega⁶.

6. RISKIKLASSI MÄÄRATLEMINE

Riskiklassi määratlemise aluseks on hädaolukorra tekkimise tõenäosuse hindamine nelja aasta perspektiivis viie astmelisel skaalal (tabel 1) ning võimalike tagajärgede raskusastmele antav hinnang. Punktis 3 kirjeldatud ohtude tõttu võib episootia tekkimise tõenäosust hinnata suureks (hädaolukorra toimumise tõenäosus 4 aasta jooksul 5%). Kuna episootiaga kaasneb alati majanduslik kahju ning tagajärgi varale on hinnatud kõige raskemaks (punkt 5. tagajärgedele antav hinnang), siis lähtutakse sellest ka riskiklassi määratlemisel.

Tabel 1 Hädaolukordade toimumise tõenäosuse hindamise tabel

Aste	Tõenäosus	Tõenäosus 4 aasta jooksul	Selgitus
1	Väga väike	>0,005%	>1 võimalus 20 000-st
2	Väike	>0,05%	>1 võimalus 2 000-st
3	Keskmine	>0,5%	>1 võimalus 200-st
4	Suur	>5%	>1 võimalus 20-st
5	Väga suur	>50%	>1 võimalus 2-s

Riskiklass: 4D (väga rasked tagajärjed ja suur esinemise tõenäosus).

⁶ Vastavalt hädaolukordade riskianalüüsi metoodikale loetakse mõju elutähtsale teenusele raskeks, kui esineb mitmepäevane häire teenuse toimimises või tuleb kasutusele võtta tagavarasüsteemid või alternatiivsed meetmed.

7. HÄDAOLUKORDA ENNETAVAD JA TAGAJÄRGI LEEVENDAVID MEETMED

7.1 Asjakohases tegevuses lähtutakse "Loomatauditõrje seadusest" ja selle alusel kehtestatud määrustest ning selle seaduse täitmiseks koostatud juhendmaterjalidest (näit. situatsioonplaanid) ja programmidest (riiklik loomatauditõrje programm – näeb ette aastased ennetavate meetmete ja diagnostiliste uuringute mahud). Eriline koht hädaolukorraks valmistumisel on tauditõrje eeskirjade ja nende alusel koostatud situatsioonplaanide rakendamiseks korraldatavatel praktilistel õppustel.

7.2 Loomataudi riski vähendamiseks on vajalik VTA ja teiste asjakohaste ametkondade valmisolek ohu ennetamiseks ja tagajärgede kõrvaldamiseks seoses loomade ja loomsete saaduste sisseveoga Eestisse, mis toimub ainult kauba nõuetekohasust tõendavate dokumentide alusel.

7.3 Loomataudi tõrjumiseks on vajalik asjakohane spetsiaalvarustus, kuhu kuuluvad nt kaitseriietus, varustus kliiniliseks ülevaatuseks (loomade fikseerimise vahendid, ühekordsed süstlad, süstlanõelad, loomade märgistamise vahendid, uinutipüss koos lisavarustusega); varustus proovide võtmiseks, säilitamiseks ja vedamiseks; varustus hukkunud või hukatud looma ülevaatuseks; varustus loomade tapmiseks diagnostilisel eesmärgil; varustus desinfektsiooni tegevale personalile (kaitseriietus, töövahendid, desinfitseerivad ained, survepesurid, desinfektsiooniautod, mobiilne tauditõrjekeskus jms), varustus rümpade ja saastunud materjali hävitamiseks; varustus erakorraliseks vaktsineerimiseks.

7.4 Ennetavate ja tõrjemeetmete praktiline rakendamine toimub kohalike asutuste tasandil. Oluline roll loomatervishoiualases järelevalves on volitatud veterinaararstidel, kelle ülesandeks on loomakasvatuseettevõtete kontrollimine ja loomatauditõrje programmi täitmine, samuti EL-sisese loomade ja loomsete saadustega kauplemise veterinaarkontrolli põhimõtete järgimisel, kus pearõhk on lähtekoha kontrollil ja vastutusel.

7.5 Veterinaarjärelevalvealasse kuuluvad:

7.5.1 loomad, loomsed saadused, loomset päritolu sööt, hein, põhk ja ravimsööt;

7.5.2 loomade pidamine ja ettevõtted, kus sellega tegeletakse;

7.5.3 loomsete saaduste ja sööda käitlemine ning ettevõtted, kus sellega tegeletakse;

7.5.4 veterinaarpraksis ja ettevõtted, kus sellega tegeletakse.

7.6 Loomataudi ennetamisel ja tõrjel VTA:

7.6.1 hindab loomataudi tekke ja leviku tagajärgi ja riske, korraldab ja teostab loomataudi tõrjet ning rakendab meetmeid inimeste kaitseks loomadega ühiste ja loomade kaudu levivate haiguste eest;

7.6.2 teostab järelevalvet loomade identifitseerimise ja registreerimise ning loomade riigisisese liikumise üle;

7.6.3 tegeleb keskkonna kaitsmisega loomapidamise ja loomataudidega kaasnevate kahjulike tegurite eest;

7.6.4 koordineerib ja teostab järelevalvet loomade veterinaarabi, ravi ja profülaktika üle;

7.6.5 tegeleb loomakasvatushoonete ja -rajatiste tunnustamise ja registreerimisega, nõustab ehitusprojektide koostamisel;

7.6.6 osaleb loomatervishoiualaste riiklike või rahvusvaheliste projektide ettevalmistamisel ja elluviimisel;

7.6.7 peab sidet välisriikidega, teiste ametkondadega, ministriumidega ning ühiskondlike organisatsioonidega (OIE, Euroopa Komisjon, WHO jne).

7.7 Episootia vastased meetmed jagunevad

7.7.1 Ohu kõrvaldamise meetmed:

7.7.1.1 loomade ja loomsete saaduste sissevedu Eestisse toimub ainult loomataudivabast riigist või sarnase staatusega piirkonnast (tegemist ametliku teabe põhise riskianalüüsiga, ei ole seotud lisakulutustega);

7.7.1.2 Eesti loomatervishoiualase staatuse pidev programmiline jälgimine ohu võimalikult varajase avastamise eesmärgil (loomatauditõrje programmi täitmisel kasutatakse eelarvelisi rahalisi vahendeid).

7.7.2 Riski vähendamise meetmed:

7.7.2.1 VTA ja teiste asjakohaste ametkondade materiaalne ja tehniline valmisolek ohu ennetamiseks ja tagajärgede kõrvaldamiseks (valmisoleku tagamiseks meetme rakendamisel on arvestatud rahaliste kuludega);

7.7.2.2 loomade ja loomsete saaduste sissevedu Eestisse toimub kauba nõuetekohasust tõendavate dokumentide alusel (tegemist veterinaarjärelevalve osaga, ei ole seotud lisakulutustega);

7.7.2.3 mittenõuetekohaste loomsete saaduste tagasikutsumine, ümbertöötlemisele või hävitamisele saatmine (tegemist veterinaarjärelevalve osaga, kulud katab loomapidaja või loomsete saaduste käitlemise eest vastutav isik);

7.7.2.4 vabaks ringluseks imporditavaid loomi peetakse kindlaksmääratud ajavahemiku vältel karja ülejäänud loomadest eraldi (profülaktiline karantiin), et selgitada diagnostiliste uurimistega välja loomade tervislik seisund ja teha veterinaarprofülaktilised menetslused;

7.7.2.5 looma viimisel tema alalisse asukohta pärast looma kokkupuutumist teiste loomadega loomanäitusel, -võistlusel, -laadal või -oksjonil rakendatakse ennetusabinõusid nimetatud loomaga nakkushaiguse sissetoomise vältimiseks;

7.7.2.6 välditakse kõrvaliste isikute ja metsloomade ligipääsu loomakasvatushoonele ja loomsete saaduste käitlemise ettevõttele (tegemist korraldusliku meetmega, kulud katab loomapidaja või loomsete saaduste käitlemise eest vastutav isik);

7.7.2.7 loomataudist teavitamine (teavitamine veebilehe vahendusel, sellesisulised infokampaniad ja trükised);

7.7.2.8 nakkusohtliku materjali (loomakorjused, loomsed jäätmed jms) nõuetekohane käitlemine (tegemist korraldusliku meetmega, kulud katab loomapidaja või loomsete saaduste käitlemise eest vastutav isik).

KOKKUVÕTE EHK RISKIANKEET

Hädaolukorra nimetus:	Jrk nr:
Episootia	1
Hädaolukorra ulatuse määratlus:	
Sõltub Veterinaar- ja Toiduameti (VTA) ning tauditõrjesse kaasatavate asutuste ressursilisest valmisolekust, loomataudi leviku kujunemine hädaolukorraks võib toimuda siis, kui loomataudi levikut ei saa õigeaegselt lokaliseerida ning hoolimata tõrjemeetmete rakendamisest toimub loomataudi edasine levik.	
Ülevaatamise kuupäev:	Järgmise ülevaatamise kuupäev:
Veebruar 2009	Detsember 2010
Riskianalüüsi peatäitja	Põllumajandusministeerium
Riskianalüüsi kaasatud asutused:	
Asutus	Funktsioon
Keskonnaministeerium	Tõenäosuse ja tagajärgede hinnangu andmine keskkonna aspektist
Sotsiaalministeerium	Tõenäosuse ja tagajärgede hinnangu andmine inimese elu ja tervise aspektist
Tervisekaitseinspeksioon	Tõenäosuse ja tagajärgede hinnangu andmine inimese elu ja tervise aspektist
Veterinaar- ja Toiduamet	Ohtude kirjeldamine ja tõenäosuse hindamine, ennetavate ja tagajärgi leevendavate meetmete kavandamine
1. Hädaolukorra kirjeldus (Kontseptualiseerimine)	
Episootia hädaolukorraks loetakse loomataudi ulatuslikku ja kiiret levikut, mis põhjustab loomade ulatuslikku haigestumist ja suremust ning millega kaasneb suur majanduslik kahju, samuti sellise loomataudi ulatuslikku levikut, mis võib ohustada inimese elu ja tervist või kahjustada looduskeskkonda.	
2. Ülevaade hädaolukorda tekitavatest ohtudest	
Episootiat põhjustavateks ohtudeks on nakatunud loomade või loomsete saaduste sissevedu teisest riigist, haigustekitaja levik veovahendi, inimese, uluki, sööda, tuule jm vahendusel, keskkonnasaatus, loomsete jäätmete käitlemine, loomanäitus, -oksjon, -võistlus, -laat, terrorismiakt, suure hulga loomade haigestumine või hukkumine õnnetusjuhtumi tagajärjel, keskkonnatingimused, loomsete saaduste ja nakatunud loomade teisest riigist Eestisse toimetamine.	
3. Ajaloolised faktid	
3.1 Eriti ohtlike loomataudide esinemine Eestis: 2007 Newcastle haiguse esinemine kahes kanafarmis 1994 Sigade klassikalise katku esinemine ühes seafarmis 1982 suu- ja sõrataudi esinemine mitmes loomakasvatustevõttes	
3.2 Eriti ohtlike loomataudide suuremad puhangud Euroopas: 2001. a Suu- ja sõrataudi ulatuslik levimine Inglismaal, Prantsusmaal, Iirimaal, Hollandis	
3.3 2007. aastal avastati järgmistes riikides esmakordselt sellise loomataudi esinemist, mida seal varem pole esinenud: Lammaste katarraalne palavik e Bluetongue- Tsehhi, Taani, Hispaania, Šveits, Inglismaa Kõrge patogeensusega lindude gripp (metslindudel)- Prantsusmaa Sigade vesikulaarhaigus- Portugal	
3.4 Newcastle haiguse esinemine viimastel aastatel lähiriikides: Läti- 2006. a Rootsi- 2005. ja 2006. a Soome- 2008. a	
4. Tõenäosusele antud hinnang (sõnadega): Suur	Numbritega: 4
4.1 Rakendatud hädaolukorda vältivad tegevused	
1. Eesti loomatervishoiualase staatuse pidev programmiline jälgimine ohtude võimalikult varajase avastamise eesmärgil	
2. Koostatud on loomatauditõrje situatsiooniplaan ja tauditõrje eeskirjad	
3. Loomataudidest teavitamine (teavitamine veebilehe vahendusel, vastavasisulised infokampaaniad ja trükised)	

4. 2 Lühike tõenäosusele antud põhjendus

Eestis on alates 1982. a esinenud kolmel korral eriti ohtliku loomataudi levikut, mis oleks võinud kergesti võtta ulatuslikumad mõõtmed. Eriti ohtliku loomataudi Eestisse levimise risk on suur arvestades seda, et teistes EL liikmesriikides avastatakse iga aasta erinevate loomataudide esinemist, sh ka nende loomataudide esinemist, mida varasemalt pole antud piirkonnas avastatud ning ka seda, et 2007. a tuvastati Eestis Newcastle tõve esinemist, mida pole Eestis olnud 1962. aastast alates. Samuti on risk oluliselt suurenenud seoses kaupade ja inimeste vabama liikumisega.

5. Tagajärgedele antud hinnang (sõnadega)	Väga raske	Tähega	D
Inimeste elu ja tervis	Raske		C
Vara	Väga raske		D
Looduskeskkond	Raske		C
Elutähtis valdkond/teenus	Raske		C

5.1 Rakendatavate ressursside ja tegevuste olemasolu hädaolukorra realiseerumisel

VTA materiaalne ja tehniline valmisolek:

VTA omab esmast loomataudi diagnoosimiseks ja tõrjeks vajaminevat varustust. On eelläbirääkimiste teel kokkuleppeid mõningate firmadega, kes kiirendatud korras on valmis ressursse ja tagavarasid täiendama suhteliselt lühikeste tähtaegade jooksul.

5.2 Hädaolukorra tagajärgede iseloomustus

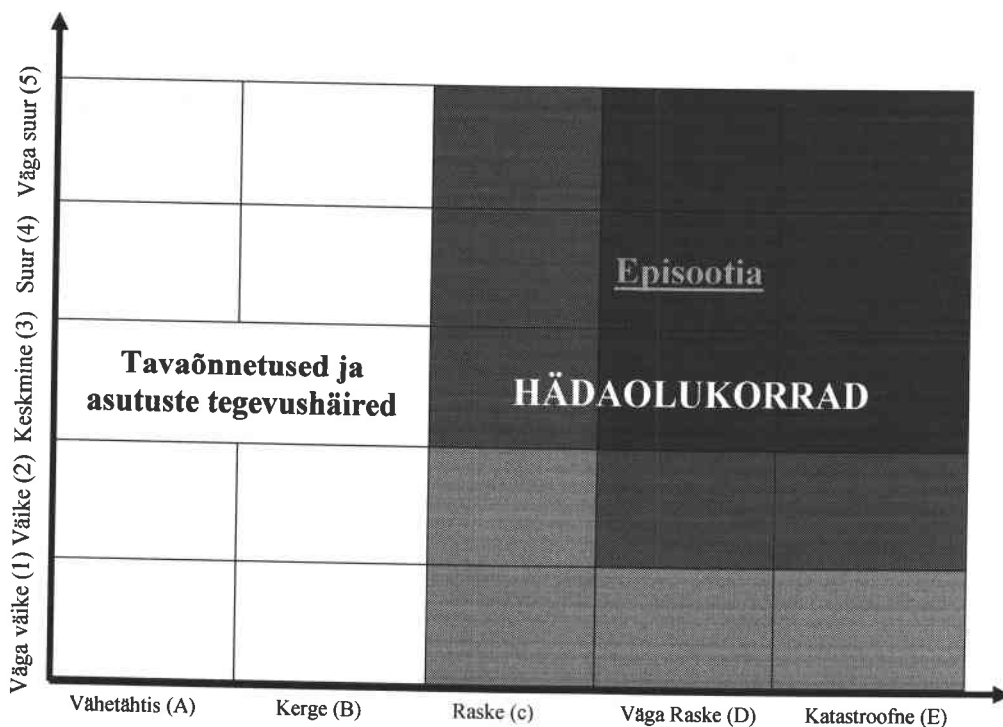
5.2.1 Esmased (olulisemad) tagajärjed

Oht inimeste elule ja tervisele, loomade hukkamine, raskendatud käitlejate varustamine loomsete saadustega

5.2.2 Teisesed (vähemolulisemad) tagajärjed

Kaubanduslikud piirangud loomade ja loomsete saadustega kauplemisel, ennetav vaktsineerimine, loomapidajate saamata jäänud tulu

6. Riskimaatriks	Riskiklass	4D
------------------	------------	----

7. Hädaolukorda ennetavate lisameetmete rakendamise vajadus

Asutus	Meede
-	-

8. Hädaolukorra tagajärge leevendavate meetmete rakendamise vajadus

Asutus	Meede
-	-

4					Looma viimisel tema alalise asukohta peale looma kokkupuudet teiste loomadega näitustel, laatadel või võistlustel ennetusabinõude rakendamine nakkushaiguste sissetoomise vältimiseks nimetatud loomaga.	5,8256
5					Loomataudidest teavitamine (teavitamine veebilehe vahendusel, vastavasisulised infokampaaniad ja trükised)	3,2041